

Kohti fraseologista kielenopetusta: esimerkkejä opetuskokeilusta

Fraseologialla tarkoitetaan kielen piileviä, mutta vakiintuneita rakenteita. Kielenopetuksen kannalta olisi oleellista, että natiivipuhujille tyypilliset tavat käyttää kieltä ja oppijankielen epätyypilliset ilmaukset tunnistettaisiin paremmin. Olin syksyn 2018 Opetushallituksen tukemassa ulkomaan opetusharjoittelussa Ludwig-Maximilians-yliopistossa Saksassa, ja siellä opetin suomea vieraana kielenä. Olen maisterintutkielmassani perehtynyt fraseologiaan erityisesti oppijankielen kontekstissa. Harjoittelussa kokeilin kielenopetuksessa fraseologista näkökulmaa. Tämä artikkeli perustuu harjoittelun aikana tekemiini kokeiluihin ja saamiini kokemuksiin.

Julkaistu: 16. toukokuuta 2019 | Kirjoittanut: Jenny Tarvainen

Mitä on fraseologia ja mihin sitä tarvitaan?

Fraseologia on kielen vakiintuneiden rakenteiden tutkimista (Jantunen 2009: 357). Tällaisilla rakenteilla tarkoitetaan sitä, kuinka sanat yhdistyvät toisiinsa todellisessa kielenkäytössä (ks. Jantunen 2004: 7–10). Esimerkki tällaisesta sanojen yhdistymisestä toiseensa on kollokaatio eli sanojen myötäesiintyminen. Kollokaatiolla tarkoitetaan sitä, että tietyt sanat esiintyvät usein yhdessä, eli ne ”viihtyvät” toistensa seurassa. Esimerkiksi ’kissa’ *maukuu* eikä *hauku* (Jantunen 2009: 357), ja ’nainen’ on useammin *kaunis* kuin *komea* (ks. Jantunen 2004: 9). Kollokaatiossa kyse on kahden sanan välisestä suhteesta. Fraseologiassa tarkastellut vakiintuneet rakenteet voivat kuitenkin olla myös sanan tai sanayhdistelmän suhteita kontekstin yhtä sanaa laajempiin kielellisiin elementteihin. Tällaisia kielellisiä elementtejä voivat olla esimerkiksi kontekstissa esiintyvät kieliopilliset kategoriat, sanojen muodot ja merkitykset.

Usein tällaisia vakiintuneita rakenteita paljastuu korpustutkimuksella (Jantunen 2009: 373), jossa koneellisesti tutkitaan laajoja, miljoonien saneiden elektronisia tekstiaineistoja (ks. McEnery & Hardie 2014: 1). Korpusten hyöty piilee niiden elektronisuudessa ja koossa, sillä laajoista aineistoista on koneellisesti mahdollista löytää sellaisia toistuvia rakenteita, joita ei

pienemmistä aineistoista olisi mahdollista huomata, tai joiden tutkiminen käsin olisi yksinkertaisesti mahdotonta. Koska fraseologinen tutkimus keskittyy nimenomaan piilossa oleviin toistuviin rakenteisiin, fraseologiaa on mielekästä tutkia korpusten avulla. Fraseologisella korpustutkimuksella saadaan selville muun muassa, millaiset sanojen myötäesiintymis- (esimerkiksi edellä mainittu kollokaatio *kaunis nainen*) tai välttelysuhteet (esimerkiksi adverbit *aivan* ja *paljon* eivät esiinny yhdessä [Jantunen 2009: 362]) ovat kielelle tyypillisiä ja millaiset epätyypillisiä (Hoey 2005: 13; Gries 2008: 4–5).

Äidinkielliset puhujat oppivat tällaiset kielenkäytösäännöt kielenomaksumisen aikana, mutta erityisesti vieraan kielen oppijat joutuvat opiskelemaan säännöt erikseen. Oppijalla saattaa olla kielen rakenteet hallussa, mutta ei juurikaan ohjeita sanaston käyttöön, joten oppija joutuu usein kieltä käyttäessään arvaamaan, sopiiko sana rakenteeseen tai yhteen muiden sanojen kanssa. (Jantunen 2009: 356.) Oppijalla on natiivia heikompi fraseologian taju, minkä vuoksi oppijat tuottavat natiivien kielikorvan vastaisia ilmauksia (Granger 1998: 152), kuten aiemmin mainitun *aivan paljon* -adverbi-ilmauksen. Paikallaan onkin huomauttaa, että tällaiset oppijan tuottamat ilmaukset voivat olla kieliopillisesti mahdollisia, ne vain eivät ole natiiveille tyypillisiä (ks. Jantunen 2009: 362). Kielenoppijan näkökulmasta fraseologian hallinta voi siis auttaa oppijaa käyttämään kieltä idiomaattisemmin (Granger & Meunier 2008: 248).

Fraseologia kielenopetuksen apuna

Opetin suomea vieraana kielenä Ludwig-Maximilians-yliopistossa Saksassa syyslukukauden 2018. Kyseessä oli Opetushallituksen tukema ulkomaan opetusharjoittelu. Harjoittelu oli viimeinen ennen valmistumistani, ja sain hienon mahdollisuuden vielä opintojen aikana soveltaa käytäntöön yliopistossa oppimiani ja tutkimiani asioita – maisterintutkielmassani perehdyin oppijankielen fraseologiaan, jonka teoreettisesta tuntemuksesta pyrin ammentamaan käytännön työkaluja kielenopetukseen.

Münchenin Ludwig-Maximilians-yliopistossa voi opiskella suomen kieltä aina alkeistasolta tohtorin tutkintoon asti. Suomen kieli kuuluu unkarin kielen kanssa fennougristiikan koulutusohjelmaan, mutta suomea voi opiskella myös sivuaineena.

Hyödynsin fraseologiaa kaikessa opetuksessani, mutta painotin sitä erityisesti syventävällä tasolla. Tällä tasolla opiskelijoiden kielitaito oli riittävä (noin B2–C1) siihen, että he pystyivät itse tekemään korpustutkimusta suomeksi. Syventävän kurssin alussa pidin luennon fraseologiasta ja korpustutkimuksesta ajatuksenani tehdä opetuksen lähtökohtia näkyväksi opiskelijoille. Kurssin lopuksi opiskelijat tekivät itse pienet fraseologiset korpustutkimukset. Kurssitöistä ja -palautteesta näkyi, että opiskelijat olivat kokeneet uudenlaisen lähestymistavan kielen opiskeluun vaikeana mutta kuitenkin hyödyllisenä. Alempien kielitaitotasojen opetuksessa fraseologinen ote näkyi laajempina tausta-ajatuksena, mutta myös opetusmateriaalin valmistelussa.

Yksi tärkeä työkalu kielellisten ilmiöiden yleisyyden (ja siten niiden tärkeyden) havainnollistamiseen on Zipfin laki, jonka mukaan sanan sijoitus yleisyshierarkiassa on kääntäen verrannollinen sen esiintymistajuuteen (Tieteen termipankki s. v. *Zipfin laki* (https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:Zipfin_laki)). Tämä tarkoittaa sitä, että usein esiintyviä sanoja on vähän ja harvoin esiintyviä paljon (Luojola 2006: 82). Esimerkiksi passiivia käsittelin opetuksessa passiivissa useimmiten esiintyvien sanojen kautta (esimerkiksi *olla*, *tehdään* ja *voidaan*), koska ne kattavat hyvin suuren osan kaikista passiivin esiintymistä (huomautan kuitenkin, etteivät nämä sanat välttämättä ole itse useimmiten passiivissa, vaan niillä voi olla muita yleisempiä muotoja). Zipfin lakia noudattelevat tulokset tuntuivat huojentavan opiskelijoita, kun he ymmärsivät, kuinka suuri osa tavallisesta kielenkäytöstä koostuu melko pienestä määrästä sanoja.

Oppimateriaalin valmisteluvaiheessa tutkin ilmiöiden todellisia frekvenssejä Kielipankin Korp-palvelusta (https://korp.csc.fi/#?stats_reduce=word&cqp=%5B%5D&corpus=ftb3_europarl,ftb3_jrcacquis,ftb2_reittidemo), jossa osa aineistosta on kaikkien vapaasti käytettävissä. Esimerkiksi moduksia tarkastellessamme valmistelin kolmesta erilaisesta korpusaineistosta (puhuttu kieli, internet-kieli, ja lehtikieli) taulukot, joissa havainnollistin kussakin aineistossa ja moduksessa useimmiten esiintyvien verbien lemmoja ja sananmuotoja. Tällä tavoin sain eroja sekä eri tekstilajien että eri modusten välille. Lemma on sanan abstraktio, jolla tarkoitetaan sanan kaikkia mahdollisia esiintymismuotoja (esim. OLLA); sananmuodolla tarkoitetaan vain yhtä morfologista asua (esim. *olen*, *olet*, *olimme*, *ollut* tai *olisivat*). Taulukko 1 on lemmataulukko (yleisen käytännön mukaan lemmat merkitään kapiteeleilla).

Taulukko 1. Indikatiivissa ja konditionaalissa esiintyvien verbien vertailu tekstityypeittäin.

INDIKATIIVI			
	PUHUTTU KIELI (N = 109 168)	INTERNET-KIELI (N = 14 718 226)	LEHTIKIELI (N = 1 244 005)
1.	OLLA (38,4 %)	OLLA (35,7 %)	OLLA (31,0 %)
2.	TULLA (3,9 %)	VOIDA (3,5 %)	VOIDA (2,2 %)
3.	SANOA (3,9 %)	SAADA (2,8 %)	SAADA (2,2 %)
4.	MENNÄ (3,2 %)	TULLA (2,4 %)	TULLA (1,7 %)
5.	TEHDÄ (2,8 %)	PITÄÄ (1,5 %)	KERTOJA (1,5 %)
6.	SAADA (2,6 %)	TEHDÄ (1,3 %)	SANOJA (1,3 %)
7.	PITÄÄ (1,9 %)	MENNÄ (1,2 %)	TEHDÄ (1,1 %)
8.	PANNA (1,8 %)	TIETÄÄ (1,1 %)	PITÄÄ (1,0 %)
9.	KÄYDÄ (1,6 %)	HALUTA (1,1 %)	ALKAJA (0,8 %)
KONDITIONAALI			
	PUHUTTU KIELI (N = 2 773)	INTERNET-KIELI (N = 1 205 661)	LEHTIKIELI (N = 50 422)
1.	OLLA (62,2 %)	OLLA (29,4 %)	OLLA (31,8 %)
2.	PITÄÄ (4,8 %)	VOIDA (9,9 %)	VOIDA (9,8 %)
3.	SAADA (3,5 %)	PITÄÄ (8,6 %)	PITÄÄ (8,6 %)
4.	TULLA (1,8 %)	SAADA (4,4 %)	TULLA (4,3 %)
5.	TARVITA (1,3 %)	TULLA (2,8 %)	SAADA (3,6 %)
6.	VOIDA (1,2 %)	HALUTA (2,8 %)	HALUTA (2,3 %)
7.	MENNÄ (1,0 %)	TEHDÄ (1,3 %)	TARVITA (1,0 %)
8.	SANOJA (0,9 %)	<i>OIS**</i> (1,2 %)	TEHDÄ (0,9 %)
9.	OTTAA (0,8 %)	KANNATTAJA (1,2 %)	SAATTAJA (0,7 %)

* Taulukko on tehty tieteellisiä käytäntöjä mukailien opetustarkoitukseen havainnollistamaan esiintyvyyttä eroja. Kyse ei ole siis varsinaisesta tutkimuksesta. Olen useasta vertailevasta taulukosta koonnut tähän kaksi.

** Kyseessä on korpuksen annotaatiovirhe.

*** Opiskelijoiden kanssa keskusteltiin myös aineistojen kokoerojen vaikutuksesta tuloksiin.

Esimerkiksi verbi PITÄÄ esiintyy lehtikielessä suhteellisesti tarkasteltuna huomattavasti useammin konditionaalissa (8,6 %) kuin indikatiivissa (1,0 %). PITÄÄ on myös lehtikielen kolmanneksi yleisin verbi konditionaalissa, kun taas indikatiivissa se on vasta kahdeksas. Myös internet-kielen aineistossa PITÄÄ on listassa korkeammalla konditionaalissa kuin indikatiivissa, mutta puhekielen aineistossa tulos on päinvastainen. Tällaisella lähestymistavalla opiskelijat oppivat tunnistamaan, että verbien esiintymistäajuus vaihtelee tekstilajien tyypillisyyksien lisäksi myös moduksittain (eli mitkä lemmat ja sananmuodot ovat tyypillisiä indikatiiville vs. konditionaalille).

Opetuksen tarpeen tunnistaminen: tapaus adverbien

Vaikka tein itse paljon taustatutkimusta opetusta varten, hyödynsin runsaasti myös jo tutkittua fraseologista tietoa, varsinkin adverbien käsittelyssä. Adverbejä käsiteltiin havainnoimalla niiden kollokaatioita eli myötäesiintymiä (ks. Jantunen 2009: 358) ja välttelysuhteita.

Myötäesiintymiä ovat esimerkiksi *aika paljon*, *oikein hyvin* ja *aivan liian*. Välttelysuhteista esimerkiksi käy aiemmin mainittu *aivan paljon*, mutta myös opiskelijoiden puheesta poimimani *oikein huono* tai *paljon kaunis*. Hyödynsin merkittävässä määrin korpuspohjaista ConLexis-verkkosanakirjaa (ks. Jantunen, Kumpulainen, Tammimies & Tokola 2013), joka tosin ei valitettavasti ole enää käytössä.

Laadin adverbien fraseologisen tutkimuksen pohjalta tekstin, joista opiskelijoiden tuli ohjaavien kysymysten avulla havainnoida adverbien kollokaatioita. Tämän jälkeen opeteltiin tunnistamaan kontekstin vihjeiden perusteella, mikä adverbi kohtaan sopisi. Esimerkki tällaisesta helposta vihjeestä on kontekstissa sijaitseva kieltoverbi, johon KOVIN-adverbilla on voimakas preferenssi (Jantunen 2004: 90). Vai minkä adverbien itse laittaisit lauseeseen ”*Tämä kahvi ei ole _____ hyvää.*”?

Fraseologinen otteeni opettajana vaikutti vahvasti siis myös opetussisältöjen priorisointiin ja valintaan, ei vain siihen, *miten* sisältöjä käsitellään. Tarkastelin adverbien fraseologiaa opiskelijoiden kanssa, koska opiskelijoilla toistuivat suomen kielelle epätyypilliset sanayhdistelmät erityisesti adverbien kohdalla, kuten jo mainitut *paljon kaunis* ja *aivan paljon*.

Oppijoiden tarpeisiin vastaaminen

Tärkeä osa opettajan työtä on ottaa koppeja opiskelijoiden kysymyksistä. Itse pyrin tutkimaan ongelmia autenttisella korpusdatalla, jotta pystyin tarjoamaan mahdollisimman tarkkoja vastauksia. Esimerkiksi eräs opiskelija kysyi, onko sanoilla MIELENKIINTOINEN ja KIINNOSTAVA eroa. Pikaisen korpushaun perusteella selvisi, että internetin keskustelupalstojen aineistossa jokin on tyypillisesti *kiinnostava*, mutta *mielenkiintoista* (kyseessä on kummankin sanan yleisimmät muodot, eli toki esimerkiksi *kiinnostavaa* esiintyy myös melko usein), MIELENKIINTOINEN esiintyy myös yli kolme kertaa useammin kuin KIINNOSTAVA. Sijamuotoerosta voi päätellä, että näiden lähisyronymien välillä on eroa – tarkempi eron erittely vaatisi tosin perusteellisempaa tutkimusta.

Edelliset esimerkit ovat kuvanneet menetelmiä ja tilanteita lähinnä edistyneiden opiskelijoiden kanssa. Alemman kielitaidon tason opetuksessa fraseologinen otteeni näkyi siinä, että ilmausten helppouden sijaan priorisoin niiden tyypillisyyttä. Näin oppijat oppivat idiomaattisuuden alusta asti. Esimerkiksi kävimme ruokasanastoa läpi opettelemalla suoraan sanojen idiomaattisen luvun (yksikkö vs. monikko), vaikkei monikkoa oltukaan vielä opiskeltu. Esimerkiksi *Mä tykkään viinirypäleistä* on auttamatta monikossa natiivin korvaan paremman kuuloinen kuin *Mä tykkään viinirypäleestä*. ”

Ruuasta ja tykkäämisestä opeteltiin keskustelemaan niin, että opiskelijoilla oli valmiiksi sanasta riippuen yksikön tai monikon vartalo. Esimerkiksi viinirypäle-esimerkissä monikon elatiivia ei siis vielä tarvinnut osata muodostaa itse. Näin opiskelijat oppivat heti alussa itselleen oleelliset ruokasanat idiomaattisessa muodossa fraasimaisesti. Näin oppijoiden tarvinnut odottaa monikon opiskelua pystyäkseen sanomaan, että tykkää viinirypäleistä.

Tällainen lähestymistapa sai opiskelijoilta hyvää palautetta. Monen ruokasanan kohdalla on mahdollisesta intuitiivisesti tunnistaa, onko kyse yksiköstä vai monikosta. Melko usein turvauduin kuitenkin korpukseen saadakseni sanan todellisen käyttötavan selville.

Koonti ja katse eteenpäin

Tässä artikkelissa olen kuvannut esimerkkien kautta, millaisilla erilaisilla tavoilla fraseologian voi ottaa huomioon toisen ja vieraan kielen opetuksessa. Omien havaintojeni mukaan opiskelijoiden puhe sujuvoitui syksyn aikana, mutta vaikeaa on sanoa, kuinka suuri vaikutus fraseologisella otteella on ollut oppimisprosessissa. Joka tapauksessa ainakin täsmäiskuina käydyt adverbien myötäesiintymät (esim. EI + KOVIN) tarttuivat opiskelijoiden puheeseen ja natiivien kielenkäytössä epätyypilliset, toisiaan välttelevät sanayhdistelmät (esim. AIVAN + PALJON) jäivät puheesta pois. Syventävän tason opiskelijat saivat myös käytännön kokemusta fraseologisesta korpustutkimuksesta ja uudenlaisen näkökulman kieleen.

On erittäin tärkeää, että fraseologian mahdollisuudet tunnistettaisiin laajemmin kielenopetuksessa – loppujen lopuksi fraseologiassa kyse on siitä, kuinka sanat todellisuudessa käyttäytyvät. Näin opetusta voisi kohdentaa entistä paremmin usein toistuviin ja idiomaattisuuden kannalta tärkeisiin rakenteisiin, jotka ovat usein opettajankin intuition tavoittamattomissa (ks. Jantunen 2009: 362). Yhtenäisestä fraseologisesta opetusmenetelmästä ei voi kuitenkaan vielä puhua. Edellä on kuvattu fraseologian huomioon ottavia yksittäisiä tekoja ja tapoja, joiden avulla kielenopettaja voi lisätä fraseologista näkökulmaa opetukseensa.

FM Jenny Tarvainen, FM, on tehnyt maisterintutkielmansa

(<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/59273/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201808173855.pdf?sequence=1&isAllowed=y>) fraseologiasta oppijankielen kontekstissa. Hän opetti syyslukukauden 2018 suomen kieltä Ludwig-Maximilians-yliopistossa Opetushallituksen tukemassa ulkomaan harjoittelussa. Tällä hetkellä hän työskentelee sekä maahanmuuttajien parissa että suomen kielen professori Jarmo Jantusen tutkimusavustajana Jyväskylän yliopistossa.

Kielipankin korpusaineistoja on käytettävissä [Korp-käyttöliittymän](https://corp.csc.fi) (https://corp.csc.fi) kautta. Osa aineistoista vaatii kirjautumisen, mutta osa on vapaasti käytettävissä. Rohkeasti vain kokeilemaan ja tutkimaan!

Lähteet

Granger, Sylviane 1998: Prefabricated patterns in advanced EFL writing: Collocations and formulae. – Anthony Paul Cowie (ed.), *Phraseology: Theory, analysis and applications* s. 145–160. Oxford: Oxford University Press.

Gries, Stefan 2008: *Phraseology and linguistic theory. A brief survey.* – Sylviane Granger & Fanny Meunier (eds.), *Phraseology. An interdisciplinary perspective* s. 3–36. Amsterdam: John Benjamins.

Hoey, Michael 2005: *Lexical priming. A new theory of words and language.* London: Roudledge Falmer.

Jantunen, Jarmo 2004: *Synonymia ja käännessuomi: korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännessuomen leksikaalisiin erityispiirteisiin.* Väitöskirja. Joensuun yliopisto.

Jantunen, Jarmo 2009: "Minulla on aivan paljon rahaa": Fraseologiset yksiköt suomen kielen opetuksessa. – *Virittäjä* 113 (3) s. 356–381.

Jantunen, Jarmo, Kumpulainen, Marjo, Tammimies, Tanja & Tokola, Teemu 2013: *Korpuspohjaista oppijansanakirjaa tekemässä: Esimerkkinä "ConLexis".* – *Lähivörtlusi.* *Lähivertailuja* 23 s. 89–120.

Luojola, Teemu 2006: *Kielitieteellisen aineiston kvantitatiiviset analyysimenetelmät.* Helsingin yliopisto.

McEnery, Tony & Hardie, Andrew 2014 [2012]: *Corpus linguistics: Method, theory and practise.* 3. painos. Cambridge: Cambridge University Press.

Tarvainen, Jenny 2018: *SAADA-verbin fraseologiaa: vertaileva korpustutkimus oppijan- ja natiivikielestä.* Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Artikkeliin viittaaminen

Tarvainen, J. (2019). Kohti fraseologista kielenopetusta: esimerkkejä opetuskokeilusta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(4). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2019/kohti-fraseologista-kielenopetusta-esimerkkeja-opetuskokeilusta> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2019/kohti-fraseologista-kielenopetusta-esimerkkeja-opetuskokeilusta>)